

I. Interjú Radnóti Sándorral

Másfél év múlva, 1999 októberében a frankfurti könyvvásár díszvendége Magyarország lesz. Az ötlet még évekkel ezelőtt, Klaus Kinkel német külügyminiszter budapesti látogatásakor merült fel. Magyarország eredetileg 1997-ben szeretne volna elnyerni a megtiszteltetést, ám akkor pályázatunk alulmaradt Portugáliával szemben. Viszont fájdalomdíjként a németek felajánlották 1999-et, amit Magyarország készséggel elfogadott. Akkor még úgy nézett ki, nagyon sok idő van a tervek elkészítésére és a szervezésre is. Most viszont, másfél évvel a megnyitó előtt egyre több a szkepszis. Ebben feltehetően közrejátszik az is, hogy nagyon kevés információ került napvilágra az előkészületekről és az abban közreműködőkről. Amit tudni lehet, a következő:

A könyvvásáron való magyar részvétel koncepciójának kidolgozására Radnóti Sándor és Miklós Tamás kapott megbízatást. Ők tervezetük nyilvánosságra hozatalával egy időben, múlt év novemberében megbízásukat visszaadták. Azóta ezt a tisztséget senki sem vette át, új program nem készült. Azt kell feltételeznünk, hogy a frankfurti magyar bemutatkozás alapidokumentuma ezt követően is Radnótiék munkája lesz. Lemondásuk oka tehát nem a terv visszahangtalansága. A Radnóti Sándorral készült beszélgetés a kezdetektől ez év februárig követi nyomon a történetet.

Kérem, idézzük fel, hogyan került a frankfurti előkészítő bizottságba.

1996 nyarán Pesten járt Peter Weidhaas, aki évek óta igazgatója a könyvvásárnak. Addigra már

több tárgyalás lezajlott, aminek eredményeként egy kompromisszum született. Reményeinkkel ellentétben Magyarország nem 1997-ben, hanem 1999-ben lehet díszvendége a vásárnak, ám lényegesen kedvezőbb feltételekkel és sokkal olcsóbban, mint más, hasonló gazdasági fejlettségű kis nemzetek. Ezeket a tárgyalásokat azonban én nem ismertem. Egy, a Weidhaas tiszteletére adott partin ismerkedtem meg vele. Hosszan beszélgettünk ezekről a dolgokról, nem csak mi ketten, hanem többen is. Akkor jutott eszébe valakinek a miniszter környezetéből, hogy engem talán érdekelnek ezek a dolgok, és bevontak az előkészületekbe. Néhány találkozás után felajánlották, hogy vezessem a koncepcióbizottságot. Nekem a kezdet kezdetétől voltak bizonyos aggályaim a dologgal kapcsolatban. Ezek személyes természetűek voltak, mert én ez idáig semmilyen államigazgatási jellegű dologban nem vettem részt, és semmilyen szervezési tapasztalatom nem volt.

Nyilvánvaló, hogy egy ilyen dolgot többféleképpen lehet koncipálni. Volt arra példa a frankfurti díszvendégségek történetében, hogy egy ember tartotta kezében az egészet. Ő volt a felelős a koncepcióért, a szervezésért, a logisztikáért, mindenért. Az számomra világos volt, hogy ezt nem vállalom, mert erre nem vagyok alkalmas, és időmnek csak egy szeletét vagyok hajlandó ezzel tölteni. De ha az egészet feláldoznám, amit semmiképpen nem akartam, akkor sem tudnám megcsinálni. A kérdés számomra ezért először az volt, hogy nincs-e nálam alkalmasabb ember. Majd amikor meggyőztek arról, hogy nincs, akkor az volt a feltételem, hogy világosan válasszuk ketté a koncepciót és az organizációt. A koncepcióbizottság azért felelős, hogy kitalálja, milyen legyen Magyarország bemutatkozása, mások pedig ezt megszervezik.

Akkor már világos volt, hogy kik fogják ezt a munkát végezni?

Nem, ebben a tekintetben teljes volt a bizonytalanság. És azt kell mondanom, így utólag visszatekintve, hogy bajjós csillagzat alatt kezdődött a munka, hisz a minisztériumtól elvárható, jó értelemben vett bürokratikus ügyvezetésnek a nyomát sem találtam. Nagyon jellemző, hogy több hónap telt el úgy, hogy csak tárgyalgattunk-tár-

gyalgattunk mindenféle konzekvencia és felelősség nélkül, és semmilyen papírom vagy megbízásom nem volt a felajánlott pozícióról. Ezt aztán egy idő múlva megelégtük. (A többes szám első sorban Miklós Tamást és engem jelent.)

A szóbeszéd szerint Ön ragaszkodott Miklós Tamáshoz.

Igen, ez kétségtelen. És visszatekintve, gyanús, hogy nem azért jöttem-e be én a képbe, hogy kiakolbóltam őt. Ő már régebben tevékenykedett ebben az ügyben, régebben voltak elgondolásai ezzel kapcsolatban, sőt, azt mondanám, hogy egyik kiöltője volt annak, hogy Magyarország legyen diszvendége Frankfurtnak.

Miért kellett Önnek helyettesítenie Miklós Tamást? Valaki elégedetlen volt vele?

Az volt a benyomásom, hogy a minisztériumban kverulánsnak tartották. Tehát egy veszekedős, kellemetlen embernek, akivel nem lehet együttműködni, és csendesen nyomást gyakoroltak rám, hogy ne is működjem vele együtt. Ezt én hamarosan felfogtam, de ragaszkodtam hozzá. Sőt, a magam szerepét is attól tettem függővé, hogy Miklós maradjon. Ennek az volt az oka, hogy az elképzeléseit meggyőzőnek tartottam, és a hozzáállását rokonszenvesnek. Egy kitűnő és használható kollégát ismertem meg benne. Habár az egyetemről régóta ismertem, de eddig közelebbi kapcsolatban nem álltam vele.

A koncepcióbizottság három tagból állt. Mi ketten itt, a harmadik pedig Dalos György, a berlini magyar ház igazgatója. Neki azonban mások voltak a kondíciói. Ő egyrészt a minisztérium alkalmazottja, mi nem vagyunk azok. Ebből következően neki más lojalitási és függőségi helyzete van. Ugyanakkor viszont ő Németországban van, ahol tekintélyes ember, elismert író, és emellett még pozíciója is van. Ezért elég hamar kiderült, hogy noha együtt fogunk működni, neki mások a feladatai ebben az ügyben. Lényegében a németországi szervezés.

Az az elképzelésünk, hogy mi kitaláljuk a dolgokat, és ehhez megkapunk mindenféle háttérrel és eszközzel, nem vált be az elején sem, noha voltak időszakok, amikor erre egy kicsit több remény volt, máskor viszont nagyon kevés. Végül is az alatt az egy év alatt, amíg a kinevezésem kézhezvételétől a leköszönésemig tevékenykedtem,

az volt az alapvető élményem, hogy a hivatal nem szervez, a hátunk mögött nem áll komoly organizáció, kéréseinket, mondjuk az olyan pofonegyszerűeket, hogy bizonyos találkozókat megszervezzenek, nem teljesítik. A bürokrácia szó rossz értelmében ismertük meg a szervezett felelőtlenséget.

Kivel kellett volna együttműködnie? Kezdetben ugyanis Inkei Péter kezében futottak össze a szálak, aztán viszont Sebesi István lett a főkoordinátor.

Ez nem a személyes intrika története, hanem az arctalan, bürokratikus felelőtlenségé. Valóban hosszú ideig Inkeivel tárgyaltunk, amit én abszurdnak tartottam. A könyvvásár ugyan fontos dolog, de nem olyan szintű, amit egy államtitkár-helyettesnek kell szervezetileg összefogni. Mi ezért nyomást gyakoroltunk a megbeszéléseken, hogy legyen egy olyan ember, akivel tárgyalhatunk, és az ne a helyettes államtitkár legyen, aki működésével egy sokkal szélesebb területet fog át. Azt szerettük volna, hogy legyen egy biztosa ennek a dolognak. Ezt el is értük, Erdődy Gábor személyében, akit kineveztek miniszteri biztosnak.

Az Önök ötlete volt, hogy az egész ügy a millenniumi emlékbizottság fennhatósága alá kerüljön?

Ezt nem mondanám. Erdődy az első pillanattól kezdve ott ült ezeken az értekezleteken. Mivel kellemes, rokonszenves embernek tartottuk, és mint volt nagykövet, tekintéllyel is rendelkezik Németországban, célirányosnak tűnt, hogy ő legyen a mi partnerünk, és nem a helyettes államtitkár. Ugyanakkor kétségtelenül zavaró tényező volt az, hogy így is egy nagyobb kalapba kerültünk bele. A milicentenáriumi terveknek egy kis szelete lett a frankfurti könyvvásár, amivel Erdődy sem tudott teljes nekifeszéssel foglalkozni.

Ott volt viszont a miniszter személyi titkára, Sebesi István, akit ugyanakkor ez az egész nagyon érdekelt, nagyon ambiciózus volt ebben a dologban. A bizonytalanság azonban az ő személyével kapcsolatban is megvolt, és amíg ott voltam, ez uralkodott. Tudniillik nem adta fel titkári pozícióját. Így gyakran hosszú heteken keresztül más dolgok kötötték le, viszont a frankfurti

szervezésnek ő volt a felelőse, a programmenedzser. Bennünk az a meggyőződés alakult ki az egy év alatt, hogy ezt a két munkát együtt nem lehet csinálni. Tehát nem lehet egy személyben a frankfurti előkészületek fő szervezője és a miniszter személyi titkára. Ez volt az egyik fontos oka annak, hogy miután nem láttunk megoldást, feladtuk ténykedésünket.

Ha jól értem, az Önök lemondásának az volt a fő oka, hogy Sebesi István nem ért rá, nem azzal foglalkozott és nem azt szervezte, amit Önök szerettek volna, és nem tudták elérni, hogy az ügynek legyen egy olyan miniszteri felelőse, aki csak ezzel foglalkozik.

Pontosan.

Mit sikerült végül is elérniük? Önök letettek egy koncepciót, ám az együtt került nyilvánosságra a lemondásukkal.

Ez csak a nyilvánosság előtt látszott így. A koncepció egy éven keresztül készült, mindig új elemekkel bővülve. Ez ugyanis egy mobil jellegű dolog, aminek a részletei változtathatók. Rendszeresen a millenniumi bizottság elé került, ahol megvitattuk. A szűrletét hoztuk végül nyilvánosságra. Azért publikáltuk, hogy jelezzük, a koncepciót elkészítettük, ha tetszik, azt is lehet mondani, hogy a koncepcióbizottság feladatát teljesítette. A feladat persze kettős lett volna. Az egyik a koncepció kitalálása, ez szerintem megvan. A másik a karbantartása, mi erről mondtunk le a bürokratikus nehézségek miatt. Mint az előbb említettem, a koncepció nem a nyilvánosságra hozatala előtti héten született, hanem egy év alatt, a magyar értelmiség krémjével folytatott tárgyalásokat követően.

Kik vettek részt benne?

Résztétel helyett inkább folyamatos konzultációt mondanék vezető értelmiségiekkel. Történészekkel Granasztói Györgytől Gerő Andrásig; művészettörténészekkel, mint Marosi Ernő, zenetörténészekkel, filozófusokkal és persze mindenekelőtt írókkal. Állandóan újabb és újabb találkozókat szerveztünk, ahol előadtuk, hogy mi hogyan is képzeljük el a magyar kultúra frankfurti prezentációját, ezt megvitattuk, és a találkozók után újra és újra átdolgoztuk az egészet.

Amennyire én ismerem a koncepciót, ennek két sarkalatos pontja van. Az egyik a magas kultúra, a másik, hogy az elmúlt 10 év történéseire koncentrálnak. Kinek volt ez a koncepciója?

Miklós Tamás és az én copyrightom. Ennek pedig az a lényege, hogy Magyarország nem tud olyan hatalmas kulturális tradíciót bemutatni, ami versengeni tudna a franciához vagy az olaszhoz fogható nagy kultúrák bemutatásával. Ellenben tud valamit, ami érdekes lehet, amelyben tényleg versenyben állhatunk. Ez pedig a mai magyar kultúra, ami nagyon izgalmas, színes és változatos. Ezért döntöttünk úgy, hogy nem múltba tekintő, hanem nagyon erősen a jelenre koncentrálnak bemutatkozást tervezünk. Meg vagyunk arról is győződve, hogy minden kritika és támadás ellenére a magas kultúra maradandó dolog, ezért valóban ez van a középpontban.

De hát ez összhangban is áll azzal, hogy a könyvvásáron magyar írókat kell elsősorban megismertetnünk. A '99-es bemutatkozásnak nagy szerencséje, hogy éppen az elmúlt években aratott néhány magyar író nagyon nagy sikert a világban és nem utolsósorban Németországban. Ez erős és jó kiindulópont: élő magyar írók, akiknek bombasikerük van. Legalábbis kritikai értelemben. 5-6 magyar író, aki tényleg jelen van a német szellemi életben.

Rájuk kívánnak építeni tehát: Nádasra, Esterházyra, Konrádra, Kertészre, Dalosra...

...**Eörsire** Van egy bizonyos köre a német kultúrának, ahol Krasznahorkai kifejezetten kultusznev.

Ez érthető. Viszont könnyen megeshet, hogy a kísérő programokat, amelyek szintén nagyon intellektuálisak, mint például Kurtág Hölderlin-bemutatója, a széles vásárlatóközönség nem tudja élvezni.

Kétségtelen, hogy a centrumban a magaskultúra áll. Nem tudom, hogy az egyik legfontosabb elképzelésünk megvalósul-e? Az, hogy Kurtág György, az egyik legnagyobb zeneszerző a világon, erre az alkalomra ősbemutatót tartson Frankfurtban a Hölderlin-dalokkal. Így a nagy mai magyar zeneszerző kezét fog a nagy német tradícióval. Ez szimbolikus jelentőségű, és nagyon fontosnak tartottuk. Ennek ellenére nem zárkóz-

tunk el a tömegkultúrától, és ebben a tervezetben nagyon sok ilyen elem is van: például a borbemutató vagy a könnyűzenei koncertek, amelyek a populárisabb regisztert szolgáltatók meg.

Ez a koncepció nincs védelem alatt, tehát a mostani szervezők bátran mazsolázgathatnak belőle. Mit tud róla, mi fog végül az Önök ötletei közül megvalósulni?

Fogalmam sincs. A lemondásunk után csönd lett közöttünk. Megmaradt továbbra is a szívélyes viszony Erdődy Gáborral, akivel ha összefutok az utcán vagy valamilyen kulturális programon, jól elbeszélgetünk. De a benyomásom az, most február 4-én, hogy a mi lemondásunk óta sok minden nem történt. Már akkor egy kissé későinek és a lehető legsürgősebbnek találtuk, hogy kiírjanak a pavilon tervezésére egy meghívásos pályázatot. Ez a mai napig tudomásom szerint nem történt meg. Nem vált világossá, hogy a koncepcióbizottságot követte-e valaki, aki átvállalta volna a felelősséget. És azt sem tudom, hogy az eredeti mű- és fordítói pályázatot, amit tavaly meghirdeltünk – és ami a mi munkánk legnagyobb sikere, ezt nyugodtan mondhatom – követi-e az idén a feltétlenül szükséges folytatás. Valóban nincsenek hírek, pedig hát olvasok újságot, hallgatom rádiót, de nem hallottam a változásokról.

Ön szerint igazuk van-e azoknak, akik azt mondják, hogy itt egy nagy lehetőség fog elúszni, mert már jóval előrébb kellene tartani: le kellene foglalni a helyszíneket, meg kellene kötni a szerződéseket, ki kellene fizetni a bérleti díjakat, már meg kellene jelenniük az új köteteknek, hogy azokat '99-re el tudják olvasni az olvasók, és kíváncsiak lehessenek a folytatásra.

Tudja, ez olyan, mint amikor gyerekkoromban az első általánostól kezdve azt mondták a szüleim, hogy ez már beszámít az egyetemi felvételibe. Amióta belefogtunk, első pillanattól kezdve mondogatjuk, hogy már késésben vagyunk.

Ez akkor még csak hangulatkeltés volt, vagy így is érezte?

Volt, amivel már akkor is késésben voltunk, bár azóta néhány előszerződést megkötöttek. A zenei kurátor, akivel nagyon jól együtt tudtunk működni, kiváló munkát végzett. Végigjárta a lehetséges hangversenytermeket és megkötötte a megál-

lapodásokat. Tehát történt egy s más, de nem tudom megítélni, hogy van-e már valami, amiről lemaradtunk. Az kétségtelen, hogy nagyon sűrű az idő. Mi azért tettük le a lemondásunkkal egy időben a koncepció összefoglalását az asztalra, mert azt reméljük, hogyha másért nem, a dolgok nehézkedési erejénél fogva ez vagy ennek bizonyos részei megvalósulnak. Feltéve, ha nem találunk ki mást, márpedig most már nagyon nehéz valami újat kitalálni.

Nagyon nem szeretném, hogyha ehelyett az elképzelés helyett valami digitális karácsonyfa lenne a magyar bemutatkozás, amiben nem tudunk igazán eredetiek lenni. Másrészt pedig az a benyomásom, hogy az utóbbi egy-két évben, amikor Frankfurtban jártam, a vásár a könyvről, a könyv megmaradásáról szólt. Nagyon fontos eszközei a CD-ROM-ok, amelyek valóban mindenütt ott vannak, de nem mint önálló dolgok, hanem mint kiegészítők.

Az Önök tevékenységének idején még csak 2,5 millió márkás kormánygarancia állt a szervezők rendelkezésére. Azóta ez a pénz a duplájára nőtt, ám még mindig a fele annak, amit a portugálok helyettünk '97-ben a saját bemutatkozásukra elköltöttek.

Én egyetérték Dalos Györggyel abban, hogy Magyarországnak nem szabad erre többet költeni, mint ezt az 5 millió márkát. Ha ez megvan, nagyszerű. Mindenesetre a mi munkánkat végig gátolta két probléma. Az egyik az, hogy nem tudtuk, van-e pénz. A Pénzügyminisztérium ezt az egész idő alatt vitatta. Minden megbeszélésünk, minden megállapodásunk egy lebegtetett dolog volt, feltételes módban. Komoly emberekkel nagyon nehéz így beszélni. A másik pedig, amit a kezdetektől szorgalmaztunk, hogy függetlenedjék a frankfurti szervezés a minisztériumtól, mert könnyen belátható, hogy szponzorok nem fogják a minisztériumot, azaz az államot támogatni. Tehát egy önálló képződményre van szükség, egyesületre vagy bármi másra, amit mások hajlandók támogatni. Ez sem történt meg tudomásom szerint a mai napig sem.

Gondolom, van Önben ezzel a dologgal kapcsolatban egy túske. Egyrészt belevágott, sok energiát és szellemi muníciót